

УДК 37.378

DOI: 10.36550/2415-7988.2019.182.23

РОЖАК Наталія Володимирівна –

кандидат педагогічних наук, доцент

Львівського національного університету імені Івана Франка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6872-2531>e-mail: sulymn@ukr.net

АСПЕКТ МІЖКУЛЬТУРНОГО СПІЛКУВАННЯ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ НЕСПЕЦІАЛЬНИХ ФАКУЛЬТЕТІВ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Суспільно-економічні зміни, процеси глобалізації та розвиток інформаційного суспільства, мобільність ринку праці, зростання соціальної ролі особистості, швидка зміна техніки й інформаційних технологій в усьому світі вимагають удосконалення національної системи освіти, що передбачає її відповідність суспільним потребам, соціальним запитам та світовим стандартам. На даний момент людина, яка володіє іноземною мовою, є залученою у процес ділового та наукового спілкування з представниками інших культур. В зв'язку з цим, основною вимогою робочих програм з іноземних мов являється формування у студентів міжкультурної компетенції. А це зумовлює формування великого лексичного запасу та знання іноземної граматики. Крім того, викладачу необхідно розвивати можливість студентів брати участь у діалозі культур на основі принципів взаємоповаги, толерантного відношення до культурних відмінностей та подолання культурних бар'єрів. Тому проблема формування у студентів можливостей до міжкультурного спілкування являється однією із першочергових під час вивчення іноземних мов на сучасному етапі. Вона полягає у тому, щоб сформувати у студентів знання про психологічні, культурні та соціальні правила поряд із комунікаційною компетенцією.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Поняття міжкультурної комунікації виникає в середині ХХ ст. і пов'язане з іменами таких учених, як Е. Голл, К. Клакхон, А. Кребер, Р. Портер, Д. Трагер. Проблема міжкультурного спілкування висвітлена у працях Є. Верещагіна, В. Воробйова, Н. Донець, В. Костомарова, Т. Комарницької та П. Осипова. У працях зарубіжних і вітчизняних учених значну увагу приділено проблемам формування різних видів компетенцій у процесі навчання студентів неспеціальних факультетів (наприклад, негуманітарних або нефілологічних), а саме: комунікативній компетенції (Л. Бахман, Г. Васківська, Р. Валетт, Т. Вольфовська, М. Кенел, Д. Хаймз, М. Халідей, О. Петрашук,

В. Топалова, А. Палмер, М. Свейн та ін.), соціокультурній компетенції (П. Бех, Л. Кузьміна, В. Сафонова), соціолінгвістичній компетенції (Ю. Синиця, Ю. Манухіна), а також міжкультурній комунікації (Н. Баришніков, О. Брезгіна, Є. Верещагін, Н. Захарчук, О. Малькова, В. Охотнікова та ін.).

Метою статті є дослідження аспекту міжкультурного спілкування у процесі формування комунікативної компетенції студентів неспеціальних факультетів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вміння спілкуватись життєво необхідне фахівцям будь-якої галузі діяльності. Ми ж сьогодні зазначаємо, що студентів неспеціальних факультетів (негуманітарних або нефілологічних) цього не навчають. Майбутніх фахівців потрібно вчити будувати спілкування, взаємодію із різними комунікативними партнерами, вміти впливати словом, інтонацією, жестами. Важливо усвідомити, що багато невдач людини – від невміння спілкуватись, небажання слухати і чути іншого, незнання того, як будувати відносини із іншими людьми. Тобто мова йде про низьку комунікативну компетентність майбутніх фахівців. Професійні риси спеціаліста будь-якої сфери передбачають наявність у нього спеціальної освіти, широкої ерудиції, постійного підвищення ним своєї науково-професійної підготовки [7].

На особливу увагу заслуговує нещодавно розроблена «концепція компетентності» як провідна ідея для сучасної національної системи освіти, суть якої полягає в тому, що «система освіти тільки тоді може вважатися ефективною, коли її результатом буде компетентна особистість, котра володіє не тільки знаннями, моральними якостями, але й уміє адекватно діяти у відповідних ситуаціях, застосовуючи здобуті знання й беручи на себе відповідальність за дану діяльність» [8, с. 15]. Як бачимо, компетентність можна вважати одним із вагомих критеріїв підготовки студентів неспеціальних факультетів у вищих закладах освіти.

Комунікативна культура обов'язково включає в себе в якості базового компонента сформовану внутрішню готовність і спроможність до іншомовного мовленнєвого

спілкування. Тому компетентність розглядається в контексті професійної діяльності, розуміється як інтегративне утворення особистості; вона характеризує рівень готовності людини до діяльності та ефективність здійснення останньої [1].

Вміння спілкуватись є основною складовою комунікативної компетентності. Мова йде про здатність налагоджувати й підтримувати необхідні контакти з людьми, про готовність особистості до спілкування в плані розвитку і відповідностей, установок та адекватних умінь. Згідно з визначенням Міжнародного департаменту стандартів для навчання та освіти (International Board of Standards for Training, Performance and Instruction (IBSTPI), компетентність – це спроможність особистості кваліфіковано проводити діяльність, виконувати завдання або роботу. При цьому поняття компетентності охоплює набір знань, навичок і стосунків, що дають змогу особистості ефективно діяти або виконувати певні функції, спрямовані на досягнення стандартів у професійній галузі або сфері діяльності [14].

Комунікативна компетенція включає в себе мовний, мовленнєвий та соціокультурний компоненти. Соціокультурна складова змісту навчання студентів неспеціальних факультетів передбачає ознайомлення із культурно-побутовими особливостями, манерою спілкування, нормами комунікативної поведінки й етикету народу, мову якого вивчаємо. Якщо ми говоримо про мовленнєвий етикет як про систему стандартних словесних формул, які вживаються у повсякденних ситуаціях: вітання, прощання, вибачення, прохання, – то необхідно зазначити, що саме в ньому найповнішою мірою виявляється стан мовної культури, етичної орієнтації між людьми [12].

Мінімальною комунікативною одиницею є мовленнєва дія, яка характеризується тим, що вона завжди залежить від сукупності конкретних екстралінгвістичних чинників, які спонукають людину до мовної комунікації і визначають її мовленнєву поведінку, яка виражається, з одного боку, у стереотипних висловлюваннях, мовленнєвих кліше, з іншого – в індивідуальних мовленнєвих проявах конкретної особистості, у невербальних засобах спілкування. Відводиться важлива роль формуванню багатомовної особистості, яка володіє міжкультурною комунікацією і поєднує в собі цінності рідної та іншомовної культур [1].

Основним джерелом набуття комунікативної компетентності є знання, досвід й вміння спілкуватись як у діловій сфері, так і в повсякденній ситуації. Комплекс комунікативних знань і навиків, які складають комунікативну компетентність особистості, включає: знання норм і правил спілкування (зокрема ділового); високий рівень

мовленнєвого розвитку, який дозволяє людині у процесі спілкування вільно передавати і сприймати інформацію; розуміння невербальних засобів комунікації; – вміння налагоджувати контакт із людьми, враховуючи їхні гендерні, вікові, соціально-культурні, статусні характеристики; вміння поводитись адекватно до ситуації і використовувати її специфіку для досягнення власних комунікативних цілей; вміння впливати на співрозмовника так, щоб схилити його на свій бік, переконати в силі своїх аргументів; здатність правильно оцінити співрозмовника як особистість, як потенційного конкурента чи партнера і вибрати власну комунікативну стратегію залежно від цієї оцінки; здатність викликати у співрозмовника позитивне сприйняття власної особистості [12].

Формування й становлення комунікативної компетентності студентів неспеціальних факультетів позитивно впливає на професійний рівень майбутніх спеціалістів, їхню творчу самореалізацію, удосконалення їх діяльності, а саме це необхідно майбутнім фахівцям для адекватної орієнтації в усіх сферах суспільного життя. Формування компетентності, у т. ч. й комунікативної, повинно бути комплексним та реалізуватися як засобами змісту освіти, так і відповідним педагогічним інструментарієм. При цьому варто пам'ятати, що формування компетенцій не можна зводити до здобуття знань, формування вмінь та навичок. Навчально-виховний процес має також забезпечувати формування готовності до професійної діяльності, у т. ч. й на мотиваційному рівні [9].

Тому можливість ефективного розвитку комунікативної компетентності прямо залежить від забезпеченості навчального процесу набором необхідних підручників і навчальних посібників, методичних розробок, які враховували б особливості підготовки фахівців у конкретному регіоні чи навчальному закладі. Особливу увагу варто акцентувати на необхідності розвитку, а часто й формування, комунікативної компетенції студентів неспеціальних факультетів, які здобувають як економічну, так і технічну вищу освіту [7].

Актуальним для викладачів є й питання розвитку мовленнєвої компетенції студентів. Мова – один із основних засобів спілкування у будь-якій сфері діяльності, а тому важливо донести до студентів усі ті соціально й професійно значимі можливості, які відкриває успішне оволодіння формами, засобами й способами мовленнєвої комунікації. На жаль, мовленнєва компетенція студентів неспеціальних факультетів вітчизняних вищих навчальних закладів залишає бажати кращого. Вже на перших заняттях з культури мовлення,

ділового спілкування, основ теорії комунікації з'ясується відсутність елементарних комунікативно-мовленнєвих знань і вмінь їх застосовувати у змодельованих на заняттях ситуаціях. Завдання комунікації (усної й письмової) у всіх сферах і ситуаціях – досягти того, щоб у свідомості реципієнта виникла та інформація, яку висловив ініціатор спілкування. Тому у навчальні плани підготовки фахівців різних напрямів варто включати не лише курс української мови (за професійним спрямуванням), а й основи теорії і практики мовленнєвої комунікації (комунікативну лінгвістику) [11].

Відмітимо, що одним із актуальних завдань сучасної вищої школи стає введення в освітній стандарт комплексу дисциплін комунікативного циклу, в першу чергу – основ теорії комунікації, ділової комунікації, етики та етикету. Необхідність підвищувати професійно-мовленнєву компетентність випускників неспеціальних факультетів ВНЗ наводить педагогів вищої школи на думку про розробку такої методичної системи формування комунікативної компетенції, яка враховувала б взаємозв'язок із різними навчальними предметами [2].

Комунікативна компетенція є важливою рисою як студентів гуманітарних та філологічних факультетів, так і неспеціальних факультетів, а тому вважаємо за необхідне визначити шляхи її формування [9]: поглиблення знань про мову, засвоєння норм етичної й етикетної поведінки в різних сферах і ситуаціях спілкування та вдосконалення вмінь і навичок спілкування в науковій та офіційно-діловій сферах, оволодіння різноманітними стратегіями і тактиками ефективної комунікації; розвиток вмінь і навичок переконливо викладати свої думки, дискутувати, використовуючи різні способи аргументації, вести діалог із співрозмовниками, дотримуючись правил мовленнєвого етикету; оволодіння вмінням сприймати, аналізувати, порівнювати мовні явища й факти, коментувати їх, оцінювати їх під кутом зору нормативності, відповідності ситуації спілкування.

Також при формуванні комунікативної компетенції студентів неспеціальних факультетів, варто акцентувати увагу на аспекті міжкультурного спілкування.

Слід наголосити, що аспект міжкультурного спілкування при формуванні комунікативної компетентності є інтегральною характеристикою професійної діяльності фахівця, яка охоплює такі підструктури [3]: діяльнісну (знання, вміння, навички та способи здійснення професійної діяльності); комунікативну (знання, вміння, навички та способи здійснення професійного спілкування).

Якщо компетентність характеризують

знання, уміння, навички та способи організації спілкування, то компетенцію – здатність фахівця використовувати набуті знання, сформовані вміння тощо.

Важливо, що вивчення іноземної мови має на увазі оволодіння способами мовленнєвої діяльності. Тому ми говоримо про комунікативну компетенцію як одну із головних цілей навчання іноземним мовам.

Однією з провідних тенденцій сучасної методики є систематичне включення у навчальних процес з іноземної мови неспеціальних факультетів елементів культури. Студенти повинні розуміти різницю між культурами рідної країни та інших країн, позитивно сприймати інші культури та вміти долати соціокультурні відмінності. Ознайомлення з культурою народу розглядається представниками майже всіх методів та напрямків навчання в різних країнах як одна з цілей оволодіння мовою [10].

Також важливим компонентом у створенні міжкультурного спілкування на заняттях зі студентами неспеціальних факультетів є створення навчальних комунікативних ситуацій, метою котрих є моделювання природних. Методисти поділяють навчальні комунікативні ситуації (НКС) на стандартні та нестандартні. Перші розробляються з метою підготувати студентів до задоволення життєвих потреб у стандартних та передбачуваних ситуаціях під час перебування у країні, мова якої вивчається, другі – до неочікуваних та непередбачуваних, коли «доводиться здійснювати непередбачені мовленнєві дії, вирішуючи певні проблеми з представниками англомовної культури» [6, с. 8].

Для виховування у студентів неспеціальних факультетів здатності до міжкультурного спілкування потрібно наділяти НКС на заняттях з іноземної мови певним рівнем проблемності. Ці НКС відносяться до нестандартних та містять проблему. Вони мають назву навчальних проблемних комунікативних ситуацій (НПКС). Їхньою головною рисою є те, що вони пропонують студентам вирішити певну проблему, а також визначити свої ролі у процесі спілкування. Коли проблема розв'язується представниками різних культурних спільнот, має місце міжкультурне спілкування, що підтримується через діалог культур. Робота зі створення НПКС проходить у двох основних напрямках: 1) з використанням художніх матеріалів та 2) на основі нехудожніх матеріалів. Цей поділ має за основу класифікацію текстів (друкованих та аудіотекстів), які є основним джерелом отримання та продукування інформації, на художні та нехудожні. Головним тут повинно бути спілкування або ж «діалог представників

різних культур (наприклад, української та англійської), де кожна з груп формує своє ставлення щодо розв'язання засобів, які використовуються в мовленні у конкретній ситуації спілкування (як спілкуються)», що значно підвищує ефективність розуміння монологічного та діалогічного мовлення [5].

Другий напрямок – робота з нехудожніми матеріалами – передбачає використання інформаційно-пізнавальних текстів, аудіо- та відеозаписів, що порушують велику кількість проблемних питань; цей напрямок відрізняється від першого статичністю та більш певним колом порушуваних проблем, дуже часто до дискусії виноситься одна тема, наприклад, відносини між старшим та молодшим поколіннями, вплив технологічного прогресу на побут та світогляд сучасних людей та ін. Велика увага також повинна приділятися тому, щоб студенти у процесі аудиторної та позааудиторної роботи оволодівали фоновими знаннями, тобто знаннями про країну та її культуру, відомі усім жителям даної країни (на відміну від загальнолюдських та регіональних) [15].

При плануванні та проведенні НПК доцільно дотримуватися принципів діалогу культур, дидактичної доцільності, домінування проблемних культурознавчих завдань, культурної варіативності та культурної рефлексії задля того, щоб міжкультурне спілкування проходило в руслі взаєморозуміння та толерантності. Тому шлях до полікультурної компетенції лежить через системи вправ – НКС та НПКС – у вигляді рольових ігор, симуляцій та ситуативних завдань у моделі навчальної діяльності зі створення комунікативних ситуацій [13].

Успіх формування навичок міжкультурного спілкування у студентів неспеціальних факультетів залежить від того, наскільки НПКС наближена до реалій та від раціонального поєднання системи вправ і творчих завдань. Для навчальних цілей ці реалії повинні містити певні проблеми, актуальні як для українських студентів, так і для їхніх англомовних однолітків. Проблема в свою чергу становить основу мовленнєвої ситуації, яка поряд з рольовими іграми та симуляціями є однією з основних НПКС у навчанні міжкультурної комунікації [5].

На наш погляд, для формування вказаних компетенцій, студент повинен оволодіти знаннями про країну, мова якої вивчається: її історією, географією, культурою, політикою, економікою, наукою, освітою, традиціями, менталітетом, системою моральних цінностей. У процесі набуття даними рисами студенти долають власний культуроцентризм, що можна розглядати як глобальний результат навчання.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Враховуючи вищезазначене, можна зроби висновок, що з метою сприйняття студентами мови як засобу

міжкультурної взаємодії, необхідно не тільки знайомити їх із країнознавчою тематикою, але й використовувати засоби включення їх в активний діалог культур, щоб вони на практиці змогли пізнати особливості функціонування мови у новій для них культурі. Важливо, що сучасні інноваційні технології дозволяють вирішувати такого роду проблеми. Тому основні ідеї формування комунікативної компетенції у студентів неспеціальних факультетів, полягає у тому, щоб перенести акцент із різного роду видів вправ на активну розумову діяльність, яка вимагає для свого оформлення володіння певними мовними засобами. Тільки впровадження активних методів з подальшим їх вивченням допоможе вирішити дану проблему.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Аврамко Т. О. Міжкультурна комунікативна компетенція / Т. О. Аврамко // Наукові записки. – 2012. – С. 3–4.
2. Барабанова Н. Р. Междисциплинарная координация в формировании коммуникативно-речевой компетенции студентов / Н. Р. Барабанова // Актуальные проблемы теории коммуникации: сб. науч. тр. – СПб. – Изд-во СПбГПУ, 2004. – С. 271–280.
3. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування / Н. М. Бібік // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / [під заг. ред. О. В. Овчарук]. – К.: КІС, 2004. – С. 47–52.
4. Воробьев В. В. Лингвокультурология: Теория и методы. – М.: Изд-во Российского ун-та дружбы народов, 1997. – 332 с.
5. Гапонова С. В. Психологічні аспекти побудови підсистеми вправ для формування іншомовної компетенції у переглядовому читанні газетних інформаційних статей / С. В. Гапонова // Іноземні мови. – 2007. – № 4. – С. 10–15.
6. Гордеева А. Й. Як створювати ситуації міжкультурного спілкування на уроці англійської мови / А. Й. Гордеева // Іноземні мови. – 2008. – № 2. – С. 8–11.
7. Єжижанська Т., Осадча М. Проблеми формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців / Т. Єжижанська, М. Осадча // Наукові записки. – 2012. – Випуск 3. – С. 23–31.
8. Кравченко А. И. Общая социология / Александр Иванович Кравченко. – М.: Высшая школа, 2001. – 481 с.
9. Кравченко-Дзондза О. Педагогічні умови формування комунікативної компетентності студентів // Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки. – 2016. – №1 (52). – С. 98–103.
10. Кухарьонко С. С., Пашинська В. В. Формування основ соціокультурної компетенції студентів неспеціальних факультетів на заняттях з іноземної мови у вищих навчальних закладах

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eprints.zu.edu.ua/553/1/04kssvzn.pdf>.

11. Основы теории коммуникации: учебник / Под ред. М. А. Василика. – М.: Гардарики, 2003. – 615 с.

12. Садохин А. П. Введение в теорию межкультурной коммуникации / А. П. Садохин. – М.: Высшая школа, 2005. – 310 с.

13. Семенчук Ю. Іноземна мова – для реального життя (Моделювання комунікативних ситуацій для формування іноземного мовного ділового спілкування) / Ю. Семенчук // Іноземні мови в навчальних закладах. – 2004. – № 2. – С. 143–152.

14. Competencies // International Board of standards for Training, Performance and Instruction (IBSTPI). – Mode of access: <http://www.ibstpi.org/competencies.htm>

15. Harmer J. The Practice of English Language Teaching / J. Harmer. – London – New York: Longman, 1998. – 296 p.

REFERENCES

1. Avramko, T. O. (2012). *Mizhkulturna komunikativna kompetentsiya*. [Intercultural communicative competence]. Ostroh.

2. Barabanova, N. R. (2004). *Mezhdistsiplinarnaya koordinatsiya v formirovanii kommunikativno-rechevoy kompetentsii studentov*. [Interdisciplinary coordination in the formation of communicative-speech competence of students]. Sankt-Peterburg.

3. Bibik, N. M. (2004). *Kompetentnisnyy pidkhid: refleksyivnyy analiz zastosuvannya*. [Competency approach: reflexive analysis of application]. Kyiv.

4. Vorobev, V. V. (1997). *Lingvokulturologiya: Teoriya i metody*. [Lingvocultology: Theory and methods]. Moscow.

5. Gaponova, S. V. (2007). *Psyhologichni aspekty pobudova pidsistemi vpravo dlya formyrovanye inshomovnoyi kompetentsiyi u perehlyadovomu chitanni hazetnykh informatsiynykh statey*. [Psychological aspects of building a subsystem of exercises for the formation of foreign language competence in readable reading of newspaper informational articles]. Kropyvnytskyi.

6. Gordeeva, A. Y. (2008). *Yak stvoryuvaty sytuatsiyi mizhkulturnoho spilkuvannya na urotsi anhliyskoyi movy*. [How to create situation of intercultural communication in the English lesson]. Kherson.

7. Ezhizhanska, T., Osadcha, M. (2012). *Problemy formuvannya komunikativnoi kompetentnosti maybutnikh fakhivtsiv*. [Problems of

formation of communicative competence of future specialists]. Ostroh.

8. Kravchenko, A. I. (2001). *Obshchaya sotsiologiya*. [General sociology]. Moscow.

9. Kravchenko-Dzondza, O. (2016). *Pedahohichni umovy formuvannya komunikativnoi kompetentnosti studentiv*. [Pedagogical conditions of formation of communicative competence of students]. Mykolayiv.

10. Kuharonok, S. S., Pashinska, V. V. *Formuvannya osnov sotsiokulturnoyi kompetentsiyi studentiv nespetsialnykh fakultetiv na zanyattiyakh z inozemnoyi movy u vyshchyykh navchalnykh zakladakh*. [Formation of the fundamentals of socio-cultural competence of students of non-specialized faculties in foreign language classes at higher educational institutions]. Zhytomir.

11. Basilica, M. A. (2003). *Osnovy teorii komunikatsii*. [Fundamentals of the theory of communication]. Moscow.

12. Sadohin, A. P. (2005). *Vvedeniye v teoriyu mezhkul'turnoy komunikatsii*. [Introduction to the theory of intercultural communication]. Moscow.

13. Semenchuk, Yu. (2004). *Inozemna mova – dlya realnoho zhyttya (Modelyuvannya komunikativnykh sytuatsiy dlya formuvannya inozemnoho movnoho dilovoho spilkuvannya)*. [Foreign language – for real life (Simulation of communicative situations for the formation of foreign language business communication)]. Kyiv.

14. Competencies. International Board of standards for Training, Performance and Instruction (IBSTPI). – Mode of access: <http://www.ibstpi.org/competencies.htm>.

15. Harmer, J. (1998). *The Practice of English Language Teaching*. London – New York : Longman.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

РОЖАК Наталія Володимирівна – кандидат педагогічних наук, доцент Львівського національного університету імені Івана Франка

Наукові інтереси: формування комунікативної компетентності студентів неспеціальних факультетів.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

ROZHAK Natalia Volodymyrivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of Ivan Franko National University of Lviv.

Circle of scientific interests: formation of communicative competence of students of non-specialized faculties.

Стаття надійшла до редакції 23.09.2019 р.